

KIRKOT

Köyhänpellon kirkonmäki Rauhanlahden luona on metsittynyt aho talojen takana. Tienviitassa lukee Kirkkomäentie.

I kirkko: Köyhänpelto 1630 – 1739

Per Niclas Mathesius, Pyhäjoen kirkkoherran poika, kirjoittaa vuonna 1734 väitöskirjassaan De Ostrobotnia: *"Ab hoc vero 7 miliar remotum est Pyhäjärwi, 100 annorum templum."* eli 'Täältä (Haapavedeltä) on 7 peninkulmaa Pyhäjärven 100-vuotiaale kirkolle.' Pyhäjärveläiset rakensivat siis ensimmäisen kirkkonsa jo 1630-luvulla. Samaan aikaan Pyhäjärvelle suunniteltiin kauppalaa. Kirkko rakennettiin Olkkosen ja Hattukankaan talojen eteläpuolelle Savirannassa olevalle kumpareelle, joka on nyt Kirkkomäentien eteläpuolella ja Sammallahten pappilasta eli nykyisestä seurakunnan leirikeskuksesta kaksi kilometriä Pyhäsalmele päin. Tauno Jatkola kirjoittaa 1910: *"Tämä ensimmäinen kirkko oli kansan kertoman mukaan pieni soikea rakennus ilman tornia, melkein kuin suuri tupa."* Se oli pieni pohjalainen pitkäkirkko, ilman tukipilareita ja tornia. Sodankylän vanha kirkko vuodelta 1689 on säilynyt esimerkki 1600-luvun kirkkorakennuksista.

II kirkko: Jumalanpelto 1739 – 1790

Seurakunta ei olisi halunnut luopua vanhasta kirkkomaasta. Katselmuksessa 1736 kirkon ja hautausmaan paikaksi määrättiin Väisälänmäki lähempänä pappilaa. Kirkosta piti tulla suunnilleen entisen kokoinen, mutta kirkkoherra teetti kappelinkokouksella syksyllä 1738 päätöksen, että kirkkoa jatketaan tornilla. Väki niskuroi, kieltäytyi työstä ja pakotettiin esivallan toimesta rakennukselle. Mestari Johan Knubbin johdolla keväällä 1739 keskeneräinen kirkko purettiin ja siirrettiin Väisälänmäellä lähemmäs pappilaa nykyiseen kirkkotarhaan: *" – sijansa verran kaakkoon nykyisestä kirkosta."* kertoo Tauno Jatkola 1910 kirkollista perimätietoa. Kirkkosalia jatkettiin hirren mitalla eli yhdeksän metriä, lisäys rakennettiin torniksi. Länsitornillinen tukipilariton pitkäkirkko vihittiin tapaninpäivänä 1739.

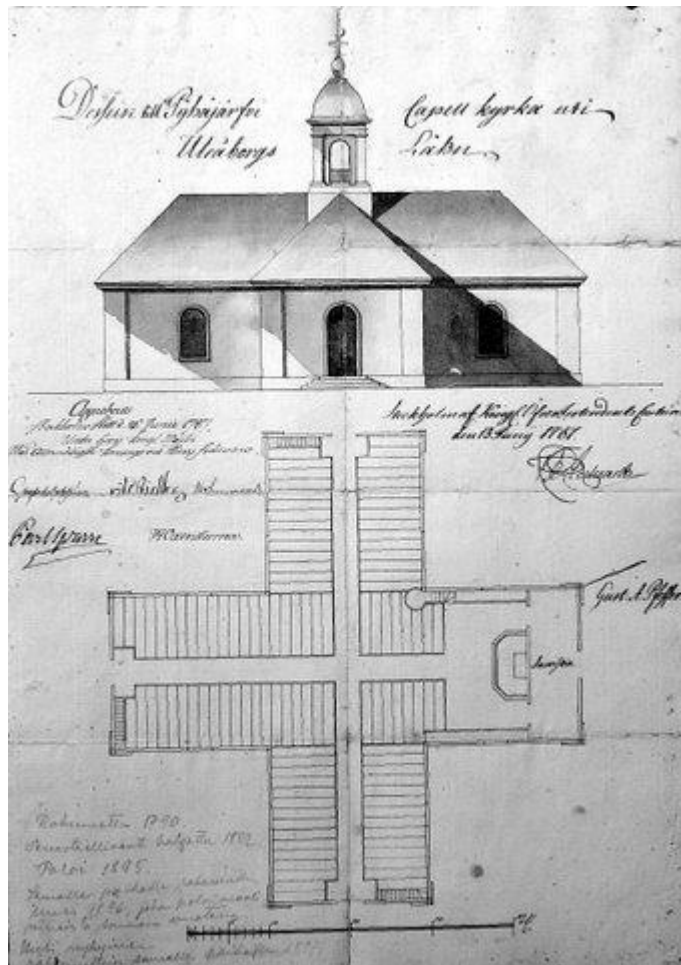

Pyhäjärven kirkko peltojen verollepanokartassa vuodelta 1765, Oulun Maakunta-arkisto

Lopullisesti kirkko valmistui pikkuvihan vaikeitten vuosien jälkeen 1746, kun 65 talollista vapaaehtoisesti lahjoitti kirkkoon ikkunalasit. Joskus vuoden 1765 jälkeen pieneksi käynnyttä kirkkoa jatkettiin toisen kerran yhdellä hirrenmitalla. Uuden kirkon valmistuttua 1790 se purettiin. Talvisodan ensimmäiset sankarivainajat haudattiin tämän kirkon paikalle.

III Kirkko: Väisälänmäki 1790 – 1895

Vuonna 1781 piispa Haartman totesi, että Pyhäjärven kirkko on toistaiseksi riittävä, kun sitä on kahdesti jatkettu. Uuden kirkon suunnittelu käynnistyi Adam Bergin ollessa Pyhäjärven kappalaisena. Mestari Sigfrid Silvasti piirsi rakentamansa Haapaveden kirkon suunnitelman pohjalta luonnoksen Pyhäjärven kirkoksi. Tukholman intendentinkonttori hyväksyi yksinkertaisen kustavilaisen ristikirkon piirustukset pienin muutoksin. Kirkon rakensi mestari Silvasti tautisena Kustaa III sodan viimeisenä vuotena 1790 silloisen kirkkomaan luoteiskulmaan täsmälleen paikkaan, jossa nykyinenkin kirkko seisoo. Vanha kirkko purettiin ja sen saarnatuoli siirrettiin uuteen kirkkoon.

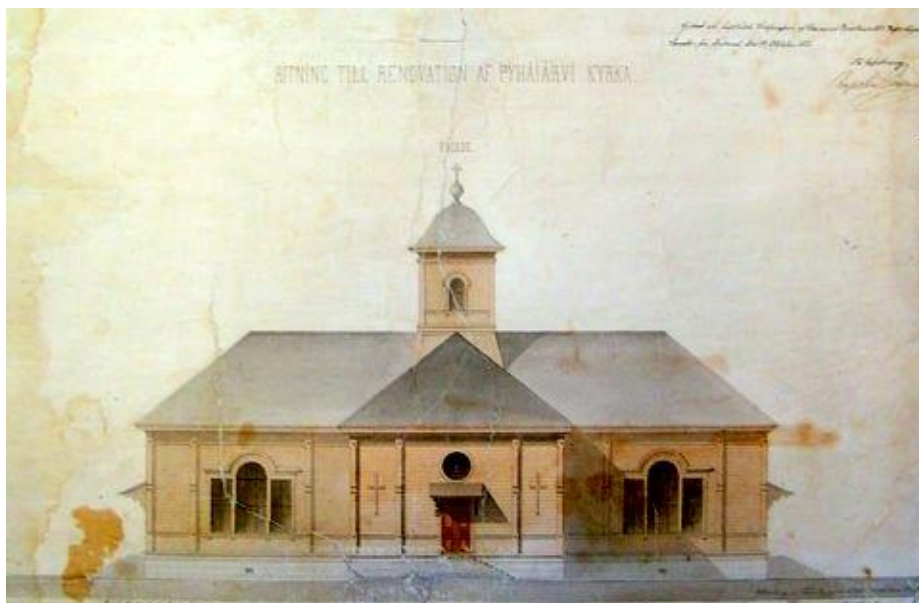
“Se on puinen ristikirkko, rakennettu 1790. Holvi on lautaa, lattia lankuista ja ikkunat lukumäärältään kahdeksan, minkä lisäksi tulee kolme pyöreää ikkunaa ovien yläpuolelle. Saarnatuoli on vanha, alttaritaulua, lehteriä, urkuja, perhehautoja ja hautakuoreja ei ole. Seinät, katto ja holvi ovat maalaamattomat, ovet, ikkunankarmit, -kehykset sekä penkit on yliviedetty helmivärillä. Kirkko on ulkoa laudoitettu, maalattu punavärillä ja katettu paanuilla.” Jonas Lagus inventaarioluettelossa 28.1.1845. Pyhäjärven kirkonarkisto

III kirkon parantaminen 1882

Kirkko oli päässyt rappeutumaan 1860-luvun köyhänä aikana: ikkunoita oli rikki, paanukatto vuoti ja perustus liikkui. Piispantarkastuksessa tuomiorovasti esitti tarkastuspöytäkirjan mukaan, että kirkko on korjattava empiiren tyyli-ihanteiden mukaisesti. Tummasävyiseen kirkkoon on saatava valoa: ikkunat on suurennettava ja kirkko on sisältä maalattava vaaleaksi. Parantaminen tehtiin vuonna 1882 lääninarkkitehti Luchown piirustusten mukaan, työn toteutti Mikko Karjalahti Haapajärveltä. Kirkon rakenteita korostettiin ja koristeita lisättiin. F.W. Luchown tyyli-ihanne oli uusgotiikka, mutta Pyhäjärven kustavilaisen ristikirkon parantamisen hän toteutti maltillisesti eikä kirkon hahmo paljon muuttunut, toisin kuin samaan aikaan tehtiin Haapajärven kustavilaisen kirkon parantamisessa.

Sekä kirkko, tapuli että pappilat maalattiin ulkoa keltaisiksi. Länsipäätyyn rakennettiin urkulehteri. Vanha vuoden 1739 kirkosta siirretty saarnatuoli rakennettiin uudelleen. Kolmijakoiseksi levennetyistä ikkunoista tulvi kirkkoon valoa. Kirkon nokiset sisäseinät maalattiin vaalean ruskeiksi ja kattoholvi siniseksi. Kullattu risti laitettiin alttaritaulun

paikalle ja saarnastuolin listat, alttaritaulun kehys sekä urkulehterin pylväät kullattiin. Kaksi kattokruunua ja seinäkynttilät valaisivat kirkkoa.

Kirkko on puusta ristin muotoinen rakennettu 1790, laudoitettu ja uudistettu kokonaan vuonna 1882, öljymaalattu ulkopuolisesti keltaiseksi sekä sisäpuolelta vesimaalilla maalattu seinät choklaadin karvaiseksi – katto, penkit ym. öljymaalilla maalatut ja palovakuutettu 50 000 markasta, varustettu ukkosen johdolla.“ Varakirkkoherra Johan Leopold Eriksson vuonna 1890. Pyhäjärven kirkonarkisto

Kirkko paloi 1895, kanttori kuoli, mutta arkisto ja kirjasto pelastettiin

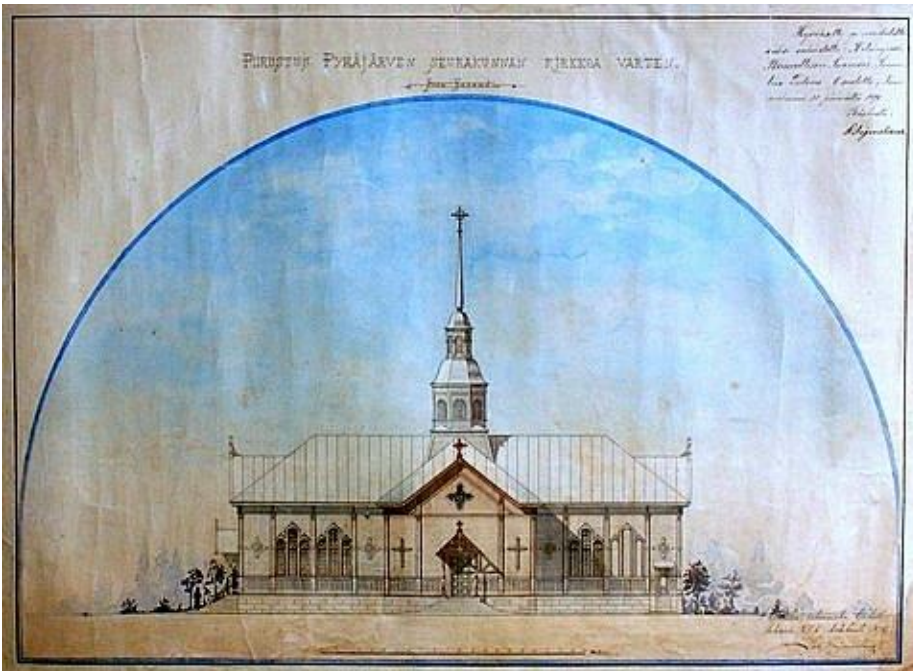
Pyhäjärven kirkko paloi salaman sytyttämänä 21.6.1895. Tyttöjen rippikoulua pitänyt kanttori Enqvist kuoli salaman iskusta. Vuoden 1890 piispantarkastusta varten varakirkkoherra J.L. Eriksson oli laatinut Erikoisluettelon Pyhäjärven seurakunnan kirkon omaisuudesta, arkistosta ja kirjoista. Tähän luetteloon merkitsi lyijykynällä vt. kirkkoherra Robert Makkonen heti kirkonpalon jälkeen vuonna 1895 palossa turmeltuneet tai tuhoutuneet esineet, joten tiedetään tarkasti, mitä palossa menetettiin. Urut tuhoutuivat, kaksi kynttiläkruunua saatiin kirkosta pois kappaleina, mutta arvoesineet: ehtoollisvälineet ja pääosa kirkkotekstiileistä pelastettiin. Samoin pelastettiin kirkon arkisto ja kirjasto muutamaa käytössä ollutta käsi-, koraali- ja virsikirjaa lukuun ottamatta.

Pyhäjärven vanha kirkonarkisto vuoteen 1850 on tallennettu Oulun Maakunta-arkistoon. Kirkonarkiston ensimmäinen historiakirja alkaa vuodesta 1719 haudattujen luettelolla. Mukana ovat vihittyjen ja kastettujen luettelot, vuoden 1724 rippikirjan ja kirkontilit vuoteen 1759. Seuraava historiakirja 1760 – 1778 ei kadonnut tulipalossa vaan aikaisemmin. Myös tämän ajan tilit ja inventaariot ovat kadonneet ja jatkuvat vuodesta 1779. Rippikirja on säilynyt jatkuvana vuodesta 1751. Kappelinkokouksen pöytäkirja alkaa säännöllisenä vasta vuodesta 1840. Väkilukutauluja on pidetty Suomessa vuodesta 1749 alkaen ja ne ovat kaikki tallessa. Niistä ensimmäinen vuosilta 1749 – 1775 löytyi Pyhäjoelta kirkonarkistosta.

IV ja V kirkko: Väisälänmäki 1896, 1897 –

Uusi kirkko, entisen kokoinen rakennettiin palaneen paikalle. Kirkon piirsi rakennushallituksen ylijohtaja Obert Sebastian Gripenberg. Valmistuva uusi kirkko paloi maaliöljyn itsesytytyksestä syksyllä 1896 ja samalla paloi tapuli. Uusi kirkko rakennettiin vuonna 1897 samoilla piirustuksilla. Gripenberg sovelsi maltillisesti kansanomaisen rakennustaiteen muotoja uusgoottilaisuuden hengessä Köyliön, Soanlahden ja Pyhäjärven

kirkkoihin. Seurakunnan pyynnöstä kirkon hahmossa on nähtävissä edellisten Pyhäjärven kirkkojen piirteitä.

"Niin hyvin pohjasommitelmassa, jossa on käytetty tasavartista ristiä, kuin rakennustaiteellisessa muotoilussa on koitettu seurata pohjalaisia perinnäismuotoja."
Carolus Lindberg Suomen kirkot 1935. Kuva Pyhäjärven kirkonarkisto

Uusgootilaisten puukirkkojen koristelussa käytetty nikkarityyli yleistyi Suomessa 1880-luvulla. Pyhäjärven kirkossa on vaikutteita paitsi 1800-luvun loppupuolen, myös 1700-luvun lopun uusklassisesta arkkitehtuurista. Seinien tukihirsien päiden koriste leikkaukset muistuttavat antiikin temppelien pylväitten päitä. Urakoitsijana oli molemmilla kerroilla Juho Karjalahti, Mikko Karjalahden poika.

*Pyhjärven kirkko ja Isoonpappilaan Jatkolasta Väisälän ohi vievä kuja, Tauno Jatkola
1920-luku/Markku Jatkola*

Pohjalaisen ristikirkon keskusneliötä madaltavat tukevat sidehirret, jota liittävätkin kirkon sisänurkat tornia kantavaksi rakenteeksi. Pyhjärven kirkossa ne on korvattu rautatangoilla. Näin syntyy uusgoottilainen avara tila, jolle on ominaista vuoden ja vuorokauden aikojen mukaan vaihtuva valo. Kirkon nikkarityylisiä koristeita vähennettiin vuoden 1956 korjauksessa. Alttarin yläpuolella oleva lehteri, salin kattokolmio ja korkealla päädyissä olevat tähdenmuotoiset ikkunat laudoitettiin umpeen. Vuosituhannen vaihteessa viimeisimmässä peruskorjauksessa pohjois- ja eteläpäädyn ikkunat avattiin ja kattolaudoitus poistettiin.

Pyhjärven kirkko 1930-luvulla alttarilla kirkkoherra Robert Makkonen, kuva Tauno Jatkola/Markku Jatkola

Alttarilla oli kookas puinen risti ja nelitoistahaarainen kynttelikkö, seinällä Venäjän keisarien hallitsijanvakuutukset. Ilmari Wirkkala vuonna 1945 maalasi alttaritaulun, joka esittää Jeesuksen ristin juurelle kaikista kansoista kokoontuneita ihmisiä. Mallina taiteilija käytti rannankyläläisiä. Alttaritaulun pappi on Aarno Vihantola ja seurakunnan hengellistä perintöä kuvaava körttimies on urkujenpolkija Eino Kauranen, pastorin esiveisaaja seuramatkoilla. Ristin juurella näkyy kotikirkon hahmo. Ajan suurten aatteiden värit kuvastuvat puvuissa: sinivalkoinen, punainen ja musta. Vanha honkaristi on paikoillaan taulun alla.

Kirkkoherra Mirva Ahola siunaa seurakuntapastori Pauli Kiviojan ja lähetyssihteeri Anitta Silvennoisen virkoihinsa Väisälänmäen kirkossa marianpäivänä 2010.

Kirkon korjauksessa 1950-luvulla alttarin yläpuolinen lehteri, katon lakikolmio sekä ristinmuotoiset päätyikkunat laudoitettiin umpeen ja kattopalkkien päiden sipulinmuotoiset koristeet poistettiin. Kirkon suuret kamiinat poistettiin ja rakennettiin lämpökeskus.

Urut ja kynttiläkruunut

Kirkon keskiristillä riippuu Pietarista vuonna 1825 ostettu 33-kynttiläinen barokkikruunu, joka pelastettiin palosta. Kirkon neljä muuta kruunua ovat valuri Heikki Laurikkalan eri aikoina valamia. Niiden mallina on ollut Henrik Sjöbergin 1862 lahjoittama 30-kynttiläinen kruunu, jonka Laurikkalan tekemä kopio pelastui palosta. Alttarilla ristin edessä seisseen, mutta palaneen neljätoistahaaraisen, leiviskän painoisen kynttilänjalan tilalle saatiin lahjoituksena 1911 samanlainen kynttelikkö, joka nyt valaisee urkuparvea. Suntion numerotaulu ja siinä käytetyt numerot pelastettiin palosta ja ovat kirkon parantamisen ajoilta. Kirkon lahjoituksena saatu kastemaljan on muotoiltu Ruotasen kaivoksen kuparista.

Keskiristillä riippuu Pietarista 1825 ostettu barokkikruunu, muut neljä ovat Heikki Laurikkalan tekemiä. Urkuparvella on entinen alttarikynttelikkö. Urkujen fasadi on samanlainen kuin vuonna 1882 hankituissa uruissa.

Vasta parannettuun kirkkoon hankittiin 14-äänikertaiset pedaaleilla varustetut urut 1884 A.J. Zachariassenilta. Kirkonpalon jälkeen vasta 1907 tilattiin samalta valmistajalta 20-äänikertaiset urut, joiden sointi ja julkisivu muistuttivat seurakunnan pyynnöstä edellisiä urkuja. Zachariassenin uusgoottilaisien urkujen fasadi säilyi, kun Hans Heinrich 1970 uusi urut 22-äänikertaisiksi, ajan sointi-ihanteita vastaaviksi käyttäen hyväksi vanhojen urkujen pillistöjä.

Väisälänmäen kirkko vuodelta 1897 ja tapuli 1899 marianpäivänä 2010

VI Pyhän Annan kirkko, Seurakuntakeskus Pyhäsalmi 1967 –

Seurakuntakeskus rakennettiin Pyhäsalmeen vuonna 1967. Keskuksen muodostavat kirkkosali, seuratila, keittiö, kerhotiloja, kanslia ja alkuaan pappilaksi rakennettu seurakunnan vapaaehtoistyön tukikohta Lähimmäisen kammari. Piispa Olavi Kares vihki syksyllä 1967 seurakuntasalin kirkoksi. Sitä käytettiin monitoimitilana kunnes vuoden 1994 peruskorjauksen jälkeen se pyhitettiin kirkkokäyttöön. Kirkkoon hankittiin uudet 32-äänikertaiset digitaaliset kirkkourut. Se on nimetty Pyhän Annan kirkoksi. Talvikauden jumalanpalveluksia on pidetty Pyhäsalmeella 1980-luvun alusta lähtien. Kirkkotilan ja -tekstiilien vaaleisiin väreihin sointuvat sininen erkkeri-ikkuna alttari taulun paikalla, sininen tähtikatto alttarin yläpuolella ja tuolien sininen tähtikangas. Alttaripöytä on pelkistetty, saarnatuoli, lukupulpetti, kastepöytä, urut ja kuorokoroke alttarin edessä viestittävät kastettujen kristittyjen yhdessä toimittamasta Jumalan kansan juhlasta.

Pyhäsalmen kirkko on nimetty Jeesuksen isoäidin mukaan Pyhän Annan kirkoksi.